

A terrorizmus és a média kapcsolatáról

HORVÁTH ATTILA

On the relation between terrorism and the media

In this article I will undertake the general analysis of the nexus between terrorism and the media, based on the fact, that the long term operation of terror organizations is unimaginable without the publicity. The essence of this subtle relationship cannot be understood without discussing the trends of terrorism in our days. So in the first part I will deal with the features of terrorism of our age. In the second part, by moving on to the relationship between terrorism and the media, I will not delve into technical details as well, as the question of how do terrorist organizations utilize the written media, the radio, the television and the internet, to spread their propaganda. I will rather examine the topic from the perspective of the human right for dignity, the perspective of security, and media ethics.

A cikkben a terrorizmus és a média kapcsolatrendszerének általános elemzésére vállalkozom abból kiindulva, hogy a terrorszervezetek hosszabb távú működése elképzelhetetlen lenne a nyilvánosság nélkül. A szövevényes kapcsolatrendszer tartalmát nem lehetne megérteni, ha napjaink terrorizmusának tendenciáira nem térnék ki. Ezért a tanulmány első részében korunk terrorizmusának jellemzőivel foglalkozom. A második részben, rátérve a terrorizmus és a média kapcsolatrendszerére, nem mélyedek el technikai kérdésekben, és abban sem, hogy a terrorszervezetek miként alkalmazzák az írott sajtót, a rádiót, a televíziót és az internetet a propagandájuk terjesztéséhez. Inkább az emberi méltósághoz való jog, a biztonság és a médiaetika szempontjai alapján vizsgálom a témát.

A terrorizmus tendenciájáról

A terrorizmus egy olyan jelenség, amely valamilyen formában mindig is létezett, de a történelem folyamán megjelenési formái és hatásai folyamatos változáson mentek keresztül. Napjaink posztmodern kori terrorizmusának kialakulását a szakirodalom az 1960-as évek repülőgép-eltérítéseihez köti.¹ A 21. század eddig történt eseményei David C. Rapoport osztályozását erősítik meg, aki a modern kori terror kezdeteit a 19. századi anarchizmus térnyeréséhez köti, és – máig érvényes módon – négy ciklusra osztja fel:

- anarchista hullám, a 19. század végétől az első világháború végéig;
- antikolonialista hullám, az első világháború végétől az 1960-as évek végéig;

1 Horváth L. Attila: *A terrorizmus csapdájában*. Zrínyi Kiadó, Bp., 2014, 11. o.

- új baloldali hullám, az 1960-as évek végétől 1979-ig;
- vallási hullám, amely 1979-ben az Iráni Iszlám Forradalommal és az afganisztáni szovjet bevonulással vette kezdetét, és napjainkban is tart.²

A terrorizmus módszereinek és tendenciáinak változása alapján más csoportosítás is lehetséges: a nemzetközi szakirodalom a régi és új típusú terrorizmust összehasonlítva azt fogalmazza meg, hogy az új típusú terrorszervezetekre már nem az egyközpontú irányítás és működés, hanem a hálózatosodás a jellemző.³ Az elmúlt évtizedekben alapvető változáson esett át a terrorszervezetek stratégiája, megjelent a mindenáron való áldozatmaximalizálásra törekvés. A nagyobb lélektani és médiahatás kiváltása érdekében a korábbiaknál sokkal fontosabbá vált a szimbolikus helyszínek és időpontok kiválasztása.

Az elmúlt évtizedekben Európában visszaszorultak az etnikai és ideológiai alapon szerveződő terrorcsoportok, így például az északír PIRA⁴ és a baszk ETA már nem jelentenek állandó veszélyt az Egyesült Királyság és Spanyolország biztonságára. Globális értelemben napjainkban a dzsihadista, szélsőséges iszlamista terrorszervezetek fenyegetésével lehet és kell számolni.⁵ Közülük a legnagyobb veszélyt az Iraki és Levantei Iszlám Állam (a továbbiakban: ISIL) jelenti. A szélsőséges iszlamista terrorszervezet olyan, a globális biztonságra veszélyes hálózatot alakított ki, amely kiterjed Irakra, Szíriára, a Közel-Kelet több országára, Afrikára és Dél-Ázsiára.⁶

A terrorizmus stratégiájában az al-Káida megalakulását követően paradigmaváltás történt. A két alapító vezető, Ajmán al-Zavari és Oszama bin Laden között komoly nézetellentét bontakozott ki abban a tekintetben, hogy hol pusztítsák az izraeli, a nyugati és a keresztény célpontokat: a Közel-Keleten vagy más helyszíneken. Ez volt az úgynevezett „közeli vagy távoli ellenség” dilemma, melyben végül Oszama bin Ladennek a távoli ellenség pusztítását előtérbe helyező álláspontja győzedelmeskedett. Ez vezetett az Egyesült Államok és külföldi érdekeltségei elleni támadásokhoz, és emiatt öntötte el a terrorhullám a nyugat-európai, afrikai és dél-ázsiai országokat.⁷ Az al-Káida, az ISIL és több más terrorcsoport is átvette a módszert, hogy a hálózatos működés jellemzőinek megfelelően az egyes központtól távol működő csoportok is – helyi ötlet és kezdeményezés alapján – végrehajthatnak merényleteket.⁸ Jó példát jelentenek erre a 2015-ben és 2016-ban Belgiumban, Franciaországban és Németországban

2 David C. Rapoport: *The Four Wave of the Modern Terrorism*. In: *Terrorism. Critical Concept in Political Science. Volume IV. The Fourth or Religious Wave*. Editor: David C. Rapoport. Routledge Taylor & Francis Group, London, New York, 2006, pp. 3–30.

3 Peter R. Neumann: *Old & New Terrorism*. Policy Press Cambridge, Cambridge. 2009, p. 29.

4 Az 1970-es, 1980-as és az 1990-es években az Irish Republican Army (IRA) helyett szakmai szempontból a Provisional Irish Republican Army (PIRA) név használata ajánlott.

5 A dzsihadista terrorszervezetek tárgyalásakor fontosnak tartom az iszlám terrorizmus helyett a szélsőséges iszlamista kifejezés használatát, mert ez nem sérti a muzulmán vallás egységét.

6 Kis-Benedek József: Az Iraki és Levantei Iszlám (ISIL) és az ellen folytatott küzdelem tendenciái. *Hadtudomány*, 2016/1–2., 29–39. o.

7 Horváth L. Attila: *i. m.* 22–24. o.

8 Kis-Benedek József – Kenedli Tamás: A terrorfenyegetettség új tendenciái és lehetséges válaszleptékek. *Szakmai Szemle*, 2015/1., 16–34. o.

elkövetett, az ISIL-hez köthető terrortámadások. A biztonsági szakértők az elkövetési formák közül a legveszélyesebbnek az úgynevezett magányos elkövetők által végrehajtott terrorakciókat tartják. Mivel az elkövetők nem köthetők semmilyen csoporthoz, így az előkészületeiket a legnagyobb titokban, minden árulkodó előjel nélkül tehetik meg. A magányos elkövetők nem feltétlenül tartoznak a szélsőséges iszlamisták körébe, például a 2012. július 22-i norvégiai merényletet végrehajtó Anders Behring Breivik sem ilyen nézeteket vallott. Ugyanakkor számítani lehet arra, hogy az ISIL a jövőben a „magányos farkasokban” rejlő lehetőségeket jobban kihasználja, amit leginkább agresszív marketinggel és propagandával tud elérni.

2015 tavasza óta a menekültkérdés élénk vitát vált ki az Európai Unión belül és kívül. Komoly nézetkülönbség alakult ki arról, hogy a migrációs hullámnak van-e köze a terrorizmushoz. A vita politikai jelleget is ölt. Kutatóként ebben a kérdésben Kis-Benedek Józseffel tudok egyetérteni, aki arra az álláspontra helyezkedett, hogy a terrorizmus és a migráció ok-okozati összefüggéseit kár lenne tagadni, de a mértékét csak történelmi távolságból lehet majd megítélni.⁹

A média és a terrorizmus viszonyának általános jellemzői

Egy 2014-ben kiadott monográfiában a médiát a terrorizmus és a terrorcsoportok kéretlen szövetségésének minősítettem.¹⁰ Ezt az állítást ma is fenntartom, azzal a kiegészítéssel, hogy a terrorcsoportok által a toborzás vagy propaganda céljára létrehozott, főként internetes tartalomszolgáltatókat aktív támogatóknak kell tekintenünk. A terrorszervezetek a médiát mesterien használják mind az akcióik megszervezésekor, mind a végrehajtásakor. A terrorszervezetek a nyilvánosságtól azt is remélik, hogy a közvéleményt és a támogatóikat meggyőzhetik a tetteik igazságosságáról, és így újabb támogatókat szerezhetnek.

A terrorizmus és a média között napjainkra rendkívül szövevényes kapcsolatrendszer alakult ki. A média nagyon fontos eszköz a terrorszervezetek számára. A *Washington Post* egykori publicistájának, Katherine Grahamnek tulajdonított mondása szerint:¹¹ „A nyilvánosság a terrorizmus oxigénjét jelenti.”¹²

Talán nem túlzó a megállapítás: a terrorizmus a média üzleti szempontjait szolgálhatja azzal, hogy a megváltozott „fogyasztói szokások” miatt a különböző sajtóorgánumok a terrorakciók hírértékét kiemelik. Korunk médiájára a globális mértékű hírverseny a jellemző: csak az a tartalomszolgáltató maradhat talpon, amelyik gyors

9 Kis-Benedek József: *Illegal Migration and Terrorism. Journal of Security and Sustainability Issues*, 2016, 5 (4), www.lka.lt/lt/moksline-veikla/leidiniai/journal-of-security-sak9/journal-of-security-kr-na.html (a letöltés ideje: 2016. 08. 22.)

10 Horváth L. Attila: *i. m.* 53. o.

11 Néhány forrás szerint ezt a kifejezést Margaret Thatcher használta 1985-ben, a publicista csak átvette egy 1986-ban a *Washington Post* hasábjain megjelent írásában.

12 Alex P. Schmid: *Terrorism and the Media*. In: *Terrorism. Critical Concept in Political Science. Volume IV. The Fourth or Religious Wave*. Editor: David C. Rapoport. Routledge Taylor & Francis Group, London, New York, 2006. pp. 94–111.

san, megfelelő időben, terjedelemben számol be fogyasztóinak a szenzációt jelentő eseményekről.¹³

Ugyanakkor a terrorizmussal kapcsolatban a nyilvánosság korlátozása az úgynevezett nyugati demokratikus értékrend egyik alappilléreét jelentő sajtószabadság csorbitását jelentené, amit a terrorcsoportok akár a saját sikerüknek is felfoghatnának. A terrortámadásokkal kapcsolatos hírek, kormányzati elemzések és jelentések „titokban tartása” táptalaja lehet az összeesküvés-elméletek gyártásának és terjedésének. Az al-Káida által az Egyesült Államok ellen 2001. szeptember 11-én elkövetett terrortámadás-sorozat közvetlen és közvetett hatásai az egész világot érintették és érintik ma is. Az Egyesült Államok kormányzati szervei, kutatóintézetei számos jelentést tettek közzé, ennek ellenére még ma is olvashatunk olyan véleményeket, hogy New Yorkban a WTC-tornyok összedőlését és Washingtonban a Pentagon épületének megrongálódását nem repülőgépekkel okozták.¹⁴ A terrortámadás-sorozat előkészítésével és végrehajtásával kapcsolatos, több ezer oldalnyi hivatalos jelentés ellenére az összeesküvés-elméletek virágzása tapasztalható: a támadás az összeesküvés-elméletek „gyártásának” reneszánszát is eredményezte, amely vetekszik az 1947. december 7-i, Pearl Harbor elleni japán támadással kapcsolatban gyártott hipotézisek számával.¹⁵ Abban az esetben, ha az amerikai kormányzat 2001. szeptember 11. után a nyilvánosság kizárása mellett dönt, az nem csupán újabb összeesküvés-elméletek születését, hanem a szövetségi állam iránti összetársadalmi bizalomvesztést is eredményezte volna.

A terrorizmussal kapcsolatban tehát a nyilvánosság korlátozása a demokratikusan működő országokban hosszabb távon nem tartható fenn. Jó példát jelent erre Margaret Thatcher brit miniszterelnök hatalomra kerülése utáni időszak. A Vaslady-nek is nevezett politikus viszonylag gyorsan felismerte, hogy az észak-írországi katolikus és protestáns terrorszervezetek számára a médiajelenlét mennyire kedvező. Ezért megtiltotta a terrorszervezeteket támogató politikai erők szóvivőinek megszólalását. Az intézkedés a mértékadónak tekinthető sajtóorgánumoknál nem járt sikerrel. Néhány szerkesztőség ugyan vállalta a komoly sajtóetikai vitákat is kiváltó kérdés teljesítését, de a legtöbben nem, tehát ily módon a terrorszervezeteket támogató, a legalitás határán működő politikai erők szóvivőit nem lehetett elnémítani.¹⁶ A nyilvánosság korlátozása vagy a média önkorlátozása avval a veszéllyel is járhat, hogy a terrorcsoportokat olyan súlyos következményekkel járó terrortámadásokra ösztönzi, amelyek áttörhetik a média hallgatásának küszöbét.¹⁷

Az úgynevezett régi típusú terrorszervezetek számára állandó stratégiai kérdés volt, hogy „meddig mehetnek el” a média által közvetített félelemkeltésben. Az észak-írországi bázisú PIRA a módszerek megválasztásában valószínűleg számolt a

13 Horváth L. Attila: *i. m.* 53. o.

14 Ács József: *A megértés luxusa*. Liget Műhely Alapítvány, Budapest, 2011, 36–42. o.

15 Horváth L. Attila: *i. m.* 23. o.

16 Paul Wilkinson: *A média és a terrorizmus – újraértékelés*. In: *A terrorizmus anatómiája*. Szerk. Tálás Péter. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2006, 115–130. o.

17 Horváth L. Attila: *i. m.* 54. o.

várható következményekkel és az akcióik médiahatásával, mert nem akarta elveszíteni a támogatóit Írországban és az Egyesült Államokban.¹⁸ A baszk szeparatista terrorcsoport, az ETA is gyakran azért értesítette a hatóságokat a robbantásos merényletektől, mert nem akarta kivívni a közvélemény általános felháborodását és haragját. Hogy mindez nem feltételezés, azt bizonyítja a spanyol szélsőbaloldali szervezet, a GRAPO példája: a terrorcsoport 1979. május 26-án robbantásos merényletet hajtott végre az ismert, jobboldaliak körében kedvelt California 47 nevű kávézóban. A terrorakció következtében kilencen haltak meg, 61-en szenvedtek különböző mértékű sérüléseket.¹⁹ A szélsőbaloldali terroriszervezetekre egyébként nem jellemző áldozatmaximalizálásra való törekvés miatt a GRAPO-n belül kiéleződtek a konfliktusok, és a támogatóik jelentős részét is elveszítették.

A média és a terrorizmus kapcsolatában érdekes jellemzőnek tekinthető, hogy az újságírók keresik a kapcsolatot a terroriszervezetek vezetőivel. Ez korábban a jelentősebb nyugati írott sajtó oknyomozó újságíróira volt jellemző, akik tudományos igényű munkákat is jelentettek meg. Általában az volt a törekvésük, hogy mélyebben megismerjék a terrorcsoportok jellemzőit és céljait. Az ilyen típusú interjúkat nagyon nehéz volt megszervezni, mert a terroriszervezetek háttérbázisai többnyire válságkezelésekben vagy a kormányzatok által nehezen ellenőrizhető területeken helyezkednek el.²⁰ Ezzel a módszerrel végezte el kutatásait Jobby Warrick a magyar nyelven *Fekete lobogók – Az Iszlám Állam felemelkedése* címmel 2016-ban megjelent könyvéhez. Napjainkban a globális mértékű hírverseny miatt a média minden területére jellemző, hogy közelíteni akar az eseményekhez. Ez az ISIL minden befolyási területén veszélyes vállalkozás, mert a médiamunkatársak kiemelt célpontot jelentenek, túsul ejtésük zsarolási potenciált eredményez a terroriszervezet számára. Hatalmas összegű váltságdíjat kérnek az elfogott újságírók szabadon bocsátásáért cserébe, de az érintett országok kormányai rendre megtagadják a fizetést. A követelt váltságdíj nagyságrendjét jól érzékelteti a japán Kenji Gotó és Haruna Yukawa esete, akiknek az elengedéséért az ISIL 200 millió amerikai dollárt követelt. A váltságdíj megtagadása után a közösségi médiában gyakran láthatunk olyan megosztott videofelvételeket és képeket, amelyben újságírókat végeznek ki. Kenji Gotóra és Haruna Yukawára is ilyen sors várt 2015 januárjában.²¹

18 John Horgan: *The Psychology of Terrorism*. Routledge Taylor & Francis Group, London, New York, 2005, pp. 13–15.

19 Szaniszló József: Nemzetközi terrorizmus, 2. rész. *Szakmai Szemle*, 2005/1., 5–31. o.

20 Adam Dolnik: Conducting Field Research on Terrorism: a Brief Primer. *Perspectives on Terrorism. A Journal of the Terrorism Research Initiative*, Volume 5, Issue 2, 2011, pp. 3–35., www.terrorism-analysts.com/pt/index.php/pot/article/download/dolnik-conducting-field-research/287 (a letöltés ideje: 2012. 05. 04.)

21 Besenyő János – Pratner Zoltán – Speidl Bianka – Vogel Dávid: *Iszlám Állam. Terrorizmus 2.0*. Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóműhely, Kossuth Kiadó, Budapest, 2016, 79. o.

A közösségi média megjelenésének hatásai

Az infokommunikációs forradalom eredményei technikai értelemben bonyolulttá teszik a média és a terrorizmus kapcsolatrendszerét. Napjainkban már szinte bárki képes például egy mobiltelefonnal vagy tablettel olyan tartalmakat átvenni, amelyeket a közösségi médián keresztül nagyon gyorsan megoszthat, s amelyeket akár a nemzetközi értelemben is jelentősnek tekinthető hírcsatornák gyorsan át is vehetnek. Az online tartalomszolgáltatók, blogok, közösségi oldalak népszerűsége kifejezetten kedvez a valós idejű tudósítások közlésének. Még a nemzetközi mércével is számottevő hírcsatornák és tartalomszolgáltatók is arra kéri a terrortámadások körzetében tartózkodó fogyasztóikat, hogy számoljanak be a tapasztalataikról és élményeiről. A szemtanúk olyan felvételeket is készíthetnek, amelyeket a hagyományos értelemben vett írott és az elektronikus média munkatársai csak hatalmas szerencsével tudnának közvetíteni.²² A gyors átvétel miatt olyan anyagokat is közzétehetnek a hatóságok, amelyek nem felelnek meg a valóságnak, sértik az áldozatok méltóságát vagy nehezítik a terrorelhárítók munkáját.

Külön érdemes megemlíteni az ISIL médiahasználatát: a terrorhálózat már nem elégszik meg az al-Káida 2011. május 2-án megölt volt vezetője, Oszama bin Laden által alkalmazott videóüzenetekkel. A közösségi média minden fajtáját használják, olyan applikációkat készítenek, amelyek képesek az üzeneteiket nagy mennyiségben közvetíteni. Az applikációk megszüntetésére, az üzenetek szűrésére is felkészültek, az ISIL komoly hardverháttérrel és informatikai szakemberekkel rendelkezik.²³

Az Egyesült Államok külügyminisztériumának a különböző országok és régiók terrorfenyegetettségének jellemzőit összefoglaló jelentése szerint a terrorszervezet 2014-ben változtatott kommunikációs stratégiáján: jelentős mértékben bővítették az üzenetküldő kapacitásukat. A közzétartalmak is változtak: a túszok lefejezésének bemutatása mellett a harcosok csatákban mutatott hősiességét igyekeztek kiemelni, illetve bemutatni azt, hogy az ISIL valóban képes államot alapítani és fenntartani. Van okunk azt feltételezni, hogy a terrorszervezet átvette a nagyhatalmak lélektani műveletekre kidolgozott módszereit.²⁴ A cél a félelemkeltés az ellenségben, illetve a toborzás és új támogatók szerzése.²⁵ A közösségi média használatában a célcsoportok földrajzi határait tágabban kezdték értelmezni, és kiterjesztették azt a nyugati világ országaiban élő muzulmánokra.

22 Horváth L. Attila: *i. m.* 55. o.

23 Erről a kérdésről bővebben: Besenyő János – Pratner Zoltán – Speidl Bianka – Vogel Dávid: *i. m.* 159–168. o.

24 Bányász Péter: A közösségi média szerepe a lélektani műveletekben az elmúlt időszak válságai tükrében. *Szakmai Szemle*, 2016/1., 61–81. o., http://knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2016_1_szam.pdf

25 Country Reports on Terrorism 2014. United States Department of State Publication, h. n., 2015, p. 389., www.state.gov/documents/organization/239631.pdf (a letöltés ideje: 2015. 08. 02.)

A terrortámadások után a médiával kapcsolatos szakértői és fogyasztói kritikák

Annak ellenére, hogy a terrortámadások élénk érdeklődést váltanak ki a médiafogyasztókból, az olvasók, a hallgatók és a nézők számtalan kritikával illetik a tudósításokat és háttérműsorokat. A különböző felmérések alapján Beraczkai Antal az alábbiakban foglalta össze a kritikai észrevételeket:

- pontatlanság;
- félelemkeltés;
- szenzációhajhászat;
- terroristákkal való szimpatizálás;
- egyének, közösségek megsértése az emberi méltóságukban;
- magánzférába való behatolás;
- hazafiatlanság;
- a történet, az érdekes jelenetek előtérbe helyezése az áldozatok méltósága helyett.²⁶

A hírverseny fontosságát, a pontatlanságot, a „hír tartósságáról” vallott szerkesztői nézeteket magam is tapasztaltam, amikor különböző médiafelületeken nyilatkoztam vagy segítséget nyújtottam műsor összeállításában. Ezek közül emlékezetes maradt számomra – és talán a pontatlanságot ezzel a példával tudom igazán jól szemléltetni –, ami egy kereskedelmi televízióban 2005. július 7-én történt. A londoni közösségi közlekedés elleni öngyilkos merényletek kapcsán nyilatkoztam a csatorna esti híradójában és késő esti háttérműsorában. A híradóban arra kértem a szerkesztőt, hogy változtassa meg a hangzatos főcímet: *London nem készült fel a terrortámadásra*, mert ez nem igaz. A mértékadó brit lapok a 2004-es madridi terrortámadás-sorozatot követően már arról cikkeztek, hogy a következő helyszín London lehet. Ebben az évben meg is tartották a londoni metróban a terrorelhárítási és következmény-felszámolási gyakorlatot, ami a mentőcsapatok 2005. július 7-i tevékenységén meg is látszott. A szerkesztő engedett a kérésemnek, és kevésbé szenzációhajhász főcímet választott.

A globális hírverseny tehát szenzációhajhászt eredményez, ami pontatlanságokhoz vezet, a történet, a hír fontosabb lehet a valóságnál. Alááshatja a társadalom hitét a biztonságban és a kormányzatban, valamint indokolatlan gyűlöletet gerjeszthet, ha a média egy terrortámadásról meg nem erősített tényeket közöl vagy ha köztörvényes bűncselekményeket állít be terrorcselekményként csupán azért, mert az elkövető személyéből erre lehet következtetni. Az áldozatok méltóságának megsértése sok tekintetben a média és a terrorizmus kapcsolatrendszerének sarkalatos pontja. A média szerepének átalakulása, jellemzőinek megváltozása miatt a magyarországi felnőtt korú lakosság körében nehezen találunk olyan embert, aki ne látott volna még terrortámadás következtében elhunyt, valamelyik testrészén megsérült vagy éppen pánikba esett embert. Az ilyen tartalmú fényképek, filmfelvételek közlése nemzetközi

26 Beraczkai Antal: A terrorizmus és a média. *Kard és toll*, 2006/2., 102–112. o.

értelemben vett személyiségi, jogi, etikai és filozófiai kérdéseket vet fel. A vétlen áldozatoknak joguk van az emberi méltósághoz, amelyet nem szabadna azért megsérteni, mert rosszkor voltak rossz helyen, például olyan vallási szertartáson vettek részt vagy olyan közlekedési eszközzel utaztak, amelyet valamelyik terrorcsoport megtámadott. Ebben a tekintetben a terrorizmus jellemzőivel és lehetséges célpontjaival intenzíven foglalkozó kutatóként még azt is nehezen tudom elfogadni, ha a különböző tudományos konferenciák előadói ilyen témájú képeket vagy felvételeket használnak előadásuk illusztrálására.²⁷

A véleményemet egy olyan esettel támasztom alá, amely az Egyesült Királyság és Európa szempontjából sajnálatos, stratégiai jelentőségűnek ugyan nem tekinthető, de emberi szempontból tragikus, ugyanakkor médiaetikai szempontból is elgondolkodtató. Az eset 2013. május 22-én, a kora délutáni órákban történt, London Woolwich negyedében, ahol két, az Egyesült Királyságban nevelkedett, nigériai származású, szélsőséges iszlám nézeteket valló bevándorló merényletet követett el Drummer Lee Rigby, a brit hadsereg tisztje ellen. Az Afganisztánban korábban toborzótisztként szolgáló Rigby-t a két elkövető előbb egy gépkocsival elgázolta, majd szűrő- és vágóeszközökkel összekaszabolta. A merénylet után a két terroristának bőven lett volna ideje a menekülésre, de ehelyett az egyikük a járóelőket arra kérte, hogy amit látnak és hallanak, azt rögzítsék mobiltelefonjaikon, majd az egyre népesebb tömegnek, a szemtanúknak és a járóelőknek véres kézzel elkezdte magyarázni tettük indítékait. A mobiltelefonokon és tableteken készült felvételeket a nagyobb hírcsatornák, videóportálok és a közösségi média más eszközei azonnal megosztották. Miközben a meggyilkolt katona holtteste még a nyílt utcán feküdt, a merényletje nem elhanyagolható médiafelületet kapott arra, hogy propagandát fejtsen ki.²⁸ Az eset kapcsán a mértékadó brit média szinte azonnal kérdéseket tett fel a média és a fogyasztók felelősségével kapcsolatban.²⁹

Az ISIL-t megelőzően is voltak olyan terrorszervezetek, amelyek közzétették a terrorakciók áldozatairól készített képeiket vagy a túsok kivégzését. Sok szempontból mégis az ISIL atyjának tekintett Abu Muszab az-Zarkávi, az al-Káida iraki szárnyának alapítója tette általános gyakorlattá a túsok lefejezésének bemutatását.³⁰ Az ISIL ezt a módszert tette „mindennaposá”, tudva azt, hogy a túsok tömeges kivégzéséről készült médiatartalmak a félelemkeltésre és a toborzásra egyaránt alkalmasak. A terrorszervezet nem véletlenül ad parancsot szinte tömegesen a nyugat-európai országokból érkező fiatalokúaknak, hogy vállalják el a hóhér szerepét. Érdeemes elgondolkozni azon, hogy a beszervezettek átlagéletkora egyre csökkenő tendenciát mutat. A terrorszervezet nyugat-európai toborzási sikerében az is kérdés, hogy miért

27 Ez alól kivételt képezhetnek a tudományos igényű orvosi előadások.

28 Horváth L. Attila: *i. m.* 58. o.

29 Woolwich Killing: *A life lost – and more*, www.guernian.vo.uk./commetis-free/2013/may/23/woolwich-killing-a-life-lost-andmore?INCMP=SRSC (a letöltés ideje: 2013. 05. 25.)

30 Joby Warick: *Fekete lobogók – Az Iszlám Állam felemelkedése*. Twister Media Kft, Budapest, 2016, 28–29. o.

vonzák, nem pedig taszítják a fiatalokat a brutális kivégzésekről szóló felvételek.³¹ Az ilyen tartalmak közlése ízléstelen, sérti az áldozatok méltóságát, és gyakorlatilag a terroristák érdekeit szolgálják.

Amikor a média már nem kérértlen szövetséges, hanem „akaratlan” támogató

A modern kori terrorizmus történetében számos olyan esetről tudunk, amikor a média a biztonsági előírásokat megszegve a terroristák „akaratlan” támogatóivá vált. Két ilyen eset rövid ismertetésével igyekszem rávilágítani a szerkesztők felelősségére. Az első 1980. május 5-én történt Londonban. Ezen a napon a brit különleges alakulat, a Special Air Service (SAS) túsumentő akciót hajtott végre a londoni Princes Gate-n található iráni nagykövetség épületében. A *Nimród* fedőnevű akció belpolitikai és külpolitikai szempontból is különleges fontossággal bírt. Belpolitikai szempontból azért, mert Margaret Thatcher kormányára óriási nyomás nehezedett az 1980. április 30-i túszügy megoldása miatt. Diplomáciai szempontból az ügy azért volt kényes, mert az Egyesült Királyság és Irán között feszültté vált a viszony a teheráni brit nagykövetség épületének megrongálása miatt.³² Az úgynevezett *bank holiday* kezdetén milliók nézhették egyes adásban, ahogy az SAS katonái a tetőről leereszkednek és betörnek a nagykövetség épületébe. Csak a szerencsének köszönhető, hogy a túsumentő akciónak nem lett tragikus vége, mert a túszejtők közül senki nem tartózkodott a tévészobában. Az akció „élő közvetítése” azért történt meg, mert az egyik országos tévéstábnak sikerült kijátszania a biztonsági intézkedéseket, és adásba adni az SAS kommandóakcióját.³³

A másik eset India pénzügyi központjában, Mumbaiban történt. A pakisztáni bázisú Laskar-e-Taiba szervezet kis létszámú, de jól felfegyverzett csoportja több, folyamatosan változó helyszínen két szálloda és zsidó kulturális központ ellen fegyveres támadást intézett. A terrortámadás 2008. november 26–28. között több mint 60 órás globális médiaszennézióvá vált. A támadássorozatot közvetítő média közvetett és közvetlen módon segítette a terroristákat. Az elkövetők kapcsolatba léptek a médiával az Oberoi Trident és a Tádzs Mahal Palace and Tower szállodákban túszul ejtett vendégek és személyzet szabadon bocsátásával kapcsolatban, akik azonnal továbbították az ellenőrizetlen, egyébként hozzájuk megtevesztésből eljuttatott híreket.³⁴

Mumbai 2008. novemberi „ostroma” legalább 60 órán keresztül világméretű szenzációt jelentett. Az eseménysorozat kapcsán egyértelművé vált, hogy az indiai hatóságok részéről hiba volt a terrorakciók helyszínéhez közel engedni a tévés és egyéb stábokat, mert a televíziókban látottak alapján a terroristákat a Laskar-e-Taiba pak-

31 Horváth L. Attila: A terrorista csoportok toborzásáról. *Belügyi Szemle*, 2015/7–8., 106–119. o.

32 Horváth L. Attila: *i. m.* 60. o.

33 Matthew Barnes: *An Analysis of the Siege on the Iranian Embassy in London, 1980*. Publications in Contemporary Affairs (PiCA), p. 16., www.thepicaproject.org/wp-content/uploads/2010/02/An-Analysis-of-the-Siege-on-the-Iranian-Embassy-in-London-1980.pdf (a letöltés ideje: 2012. 12. 16.)

34 Angel Rabasa et. al.: *The Lessons of Mumbai*. Rand Corporation, Santa Monica, 2009, p. 37., www.rand.org/content/dam/rand/pubs/occasional_papers/2009/RAND_OP249.pdf (a letöltés ideje: 2009. 09. 11.)

isztáni művelleti központjából, műholdas telefonokon keresztül tájékoztatták az épületeken kívül kialakult helyzetről és a terrorelhárító erők tevékenységéről. Az indiai terrorelhárító erők beszámolóí szerint a Chabad Lubavics zsidó kulturális központnál végrehajtott túsumentő akciónál az volt az érzésük, mintha a terroristák várták volna őket.³⁵ A terroristák telefonjairól, tabletjeiről kapott cellainformációk alapján az is bebizonyosodott, hogy a kulturális központba való behatolás előtt a terroristák parancsot kaptak a túsok kivégzésére, mert látták a terrorelhárító erők mozgását. A fogvatartottak azonnali megölése azért vált fontossá a Laskar-e-Taiba vezetése számára, mert ezzel akarták aláásni az India és Izrael között kiépített szoros együttműködést a terrorizmus elleni küzdelemben. A számításuk – ha nem is teljes mértékben – bevált: a két állam közötti együttműködést ugyan nem sikerült megtorpedózni, de az indiai kormány izraeli részről súlyos kritikákat kapott azért, mert az indiai kommandó úgy hatolt be az épületbe, mintha ott nem tartózkodtak volna túsok.³⁶

Ez a két eset meggyőzően bizonyítja, hogy a terrortámadások helyszínein a szenzáció hajhászása, az azonnali tájékoztatásra való törekvés adott esetben nem csupán a médiafogyasztók „igényeit” elégítik ki, hanem a terroristákat is támogathatja. A londoni túsumentő akcióban csak a vakszerencsének köszönhetően nem történt tragédia. Akárcsak a történelemben, így a terrorizmus elleni küzdelemben sincs helye a „mi lett volna, ha...” kérdéseknek. Ezt most ebben az esetben sem érdemes feltenni. Az viszont kijelenthető, hogy ok-okozati összefüggés volt az áldozatok magas száma és aközött, hogy a Laskar-e-Taiba művelleti központjában ülők valós idejű, pontos információkat szereztek a helyszínekről. Mindkét eset tapasztalatai azt bizonyítják, hogy egy terrorakció helyszínén megfelelően őrzött és megfelelő távolságban lévő zónákat kell kijelölni a média munkatársai számára.

Megoldási javaslatok, összegzés

A terrorizmus és a média jelenlegi, problémás kapcsolatrendszerében nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy e kérdésben számtalan jogi, etikai és filozófiai probléma merül fel. Az úgynevezett nyugati világban a cenzúra a demokratikus alapjogokat sérti. A túlzott szabályozást ellenzők egy, az Egyesült Államokban elvégzett kutatásra hivatkoznak, miszerint a korlátozásnak nincs értelme, mert a terrorcselekményekről a közvélemény úgyis tudomást szerez, s a közvélemény már teljesen közömbös az erőszakról szóló tudósításokkal szemben.³⁷ A megkérdezett médiaszakemberek véleményére rácsafol, hogy az ISIL toborzásának sikere nem fejeződött be akkor, amikor a jó ízlést és az emberi méltóságot sértő tartalmakat tettek közzé a túszaik kivégzéséről.

35 Rohan Gunaratna: Mumbai Investigation: The Operatives Masterminds and Enduring Threat. *Peace and Security*, Volume 2, No. 1, 2009, www.redalyc.org/pdf/767/76711407009.pdf (a letöltés ideje: 2009. 09. 11.)

36 Horváth L. Attila: *i. m.* 130. o.

37 Heather D. Epkins: *Working the 'front lines' in Washington, DC: Digital age terrorism reporting by national security prestige press*. *Media, War & Conflict*, 2012/5: 22. DOI: 10.1177/1750635211434365. (a letöltés ideje: 2013. 04. 11.)

A Katherine Grahamnek tulajdonított, korábban idézett megállapítás valóságartalma ma is megkérdőjelezhetetlen, vagyis a terrorcsoportok működésének és fennmaradásának lételeme a nyilvánosság. Az infokommunikációs forradalom korában a technikai fejlődésről való lemondás irreális elképzelés. A média és a terrorizmus közötti vitában valószínűleg azoknak van igazuk, akik arra az álláspontra helyezkednek, hogy változást csak akkor lehet elérni, ha az állami szereplők, a hagyományos és online tartalomszolgáltatók, valamint a fogyasztók megegyeznek abban a minimumban, ami már nem jelenthet „oxigént” a terrorizmus számára.³⁸ Ez azonban egy olyan ideális állapotot jelent, amely ellentétes a média üzleti érdekeivel és természetével. Ráadásul kockázatokat is eredményez, mert a nyilvánosság a terrorfenyegetettségre hivatkozva korlátozható vagy a terrorcsoportokat súlyosabb következményekkel járó terrortámadásokra ösztönözheti.

A médiától elvárható lenne a hitelességre való törekvés, továbbá az, ha a vázolt két esethez hasonló módon a terrorizmus elleni intézkedések tartalmát nem hoznák nyilvánosságra, ha tartózkodnának az emberi méltóságot sértő tartalmak közlésétől. Fontos lenne az is, hogy a tudósításokban ne adjanak teret a terroristák véleményének, követeléseinek, és ne fokozzák az érzelmeket különböző módon.

A terrorakciókat követően az Egyesült Államokban és a nyugat-európai országokban jelentős mértékben javult a hatóságok tájékoztatási stratégiája. Viszonylag gyorsan rövid és tényszerű közleményeket adnak ki, folyamatosan tartják a kapcsolatot a sajtóval. Jó példa volt erre a 2012. április 15-én a helyi rendőrségnek a bostoni maratnon történt robbantás utáni kommunikációs tevékenysége, valamint ki lehet emelni a *Washington Post* online szerkesztőségének mértéktartását is. Hasonlóan példaértékű, ahogy a bajor tartományi rendőrség és a szövetségi hatóságok tájékoztatták a médiát a 2016. július 22-én történt lövöldözésről. Az utóbbi esetben, amikor az is kiderült, hogy nem történt terrorcselekmény, a híreket azonnal frissítették, a prejudikáló, gyalázkodó kommenteket törölték. Hasonló módszereket el lehetne várni a többi szerkesztőségtől és tartalomszolgáltatótól is. Amíg ez nem történik meg, addig a média – általában kéretlenül – a terrorizmus érdekeit szolgálja.

Irodalomjegyzék

- Adam Dolnik: Conducting Field Research on Terrorism: a Brief Primer. *Perspectives on Terrorism. A Journal of the Terrorism Research Initiative*, Volume 5, Issue 2, 2011, pp. 3–35., www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/download/dolnik-conducting-field-research/287 (a letöltés ideje: 2012. 05. 04.)
- Angel Rabasa – Robert D. Blackwill et.al: *The Lessons of Mumbai*. Rand Corporation, Santa Monica, 2009, p. 37, www.rand.org/content/dam/rand/pubs/occasional_papers/2009/RAND_OP249.pdf
- Ács József: *A megértés luxusa*. Liget Műhely Alapítvány, Budapest, 2011, 231 o.
- Bányász Péter: A közösségi média szerepe a lélektani műveletekben az elmúlt időszak válságai tükrében. *Szakmai Szemle*, 2016/1., 61–81. o., http://knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2016_1_szam.pdf

38 Horváth L. Attila: *i. m.* 59. o.

- Alex P. Schmid: *Terrorism and the Media*. In: *Terrorism. Critical Concept in Political Science. Volume IV. The Fourth or Religious Wave*. Editor: David C. Rapoport. Routledge Taylor & Francis Group, London, New York, 2006, pp. 94–111.
- Beraczkai Antal: A terrorizmus és a média. *Kard és toll*, 2006/2., 102–112. o.
- Besenyő János – Pratner Zoltán – Speidl Bianka – Vogel Dávid: *Iszlám Állam. Terrorizmus 2.0*. Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóműhely, Kossuth Kiadó, Budapest, 2016.
- Country Reports on Terrorism 2015*. United States Department of State Publication, h. n., 2016, www.state.gov/documents/organization/258249.pdf (a letöltés ideje: 2016. 08. 22.)
- Deadly bombings hit Iraq days ahead of provincial elections. *Foreign Policy Magazine*, http://mi-deast.foreignpolicy.com/posts/2013/04/15/deadly_bombings_hit_iraq_days_ahead_of_provincial_elections (a letöltés ideje: 2013. 04. 15.)
- David C. Rapoport: *The Four Wave of the Modern Terrorism*. In: *Terrorism. Critical Concept in Political Science. Volume IV. The Fourth or Religious Wave*. Editor: David C. Rapoport. Routledge Taylor & Francis Group, London, New York, 2006, pp. 3–30.
- Heather D. Epkins: Working the 'front lines' in Washington, DC: Digital age terrorism reporting by national security prestige press. *Media, War & Conflict*, 2012/5: 22. DOI: 10.1177/1750635211434365 (a letöltés ideje: 2013. 04. 11.)
- Horváth L. Attila: A terrorista csoportok toborzásáról. *Belügyi Szemle*, 2015/7–8., 106–119. o.
- Horváth L. Attila: *A terrorizmus csapdájában*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2014.
- Joby Warick: *Fekete lobogók – Az Iszlám Állam felemelkedése*. Twister Media Kft, Budapest, 2016.
- John Horgan: *The Psychology of Terrorism*. Routledge Taylor & Francis Group, London, New York, 2005.
- Kis-Benedek József: Az Iraki és Levantei Iszlám (ISIL) és az ellen folytatott küzdelem tendenciái. *Hadtudomány*, 2016/1–2., 29–39. o.
- Kis-Benedek József: Illegal Migration and Terrorism. *Journal of Security and Sustainability Issues*, 2016/5 (4), www.lka.lt/lt/mokslina-veikla/leidiniai/journal-of-security-sak9/journal-of-security-krna.html (a letöltés ideje: 2016. 08. 22.)
- Kis-Benedek József – Kenedli Tamás: A terrorfenyegetettség új tendenciái és lehetséges válaszlépések. *Szakmai Szemle*, 2015/1., 16–34. o.
- Matthew Barnes: *An Analysis of the Siege on the Iranian Embassy in London, 1980*. Publications in Contemporary Affairs (PiCA), p. 16., www.thepicaproject.org/wp-content/uploads/2010/02/An-Analysis-of-the-Siege-on-the-Iranian-Embassy-in-London-1980.pdf (a letöltés ideje: 2012. 12. 16.)
- Peter R. Neumann: *Old & New Terrorism*. Policy Press Cambridge, Cambridge, 2009, 2018.
- Rohan Gunaratna: Mumbai Investigation: The Operatives Masterminds and Enduring Threat. *Peace and Security*, Volume 2, No. 1, 2009, www.redalyc.org/pdf/767/76711407009.pdf (a letöltés ideje: 2009. 09. 11.)
- Szaniszló József: Nemzetközi terrorizmus 2. rész. *Szakmai Szemle*, 2005/1., 5–31. o.
- Paul Wilkinson: *A média és a terrorizmus – újraértékelés*. In: *A terrorizmus anatómiája*. Szerk. Tálas Péter. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2006, 115–130. o.
- Tálas Péter: *Kelet-Közép-Európa és az új típusú terrorizmus*. In: *A terrorizmus anatómiája*. Szerk. Tálas Péter. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2006, 5–42. o.
- Woolwich Killing: *A life lost – and more*, www.guernian.vo.uk/commetis-free/2013/may/23/woolwich-killing-a-life-lost-andmore?INCMPSRSC (a letöltés ideje: 2013. 05. 25.)